

УДК: 821.512.161:82-31:820.91

DOI: 10.35254/bsu/2024.67.09

*Мусаева Ж.К.**К.Карасаев атындагы БМУ*

ТҮРК ЖАЗУУЧУСУ ОРХОН ПАМУКТУН РОМАНДАРЫНДАГЫ ТЕМАТИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮК

Кыскача мазмуну

Адабият Дүйнө элдеринин каада-салтын жана үрп-адаттарын ачып, маданияттардын ортосундагы көпүрө катары кызмат кылат. Көрүнүктүү түрк жазуучусу Орхан Памуктун романдары тил тоскоолдуктарын жеңип, түрк адабияты жөнүндө түшүнүк берет. Роман жанрын мыкты өздөштүргөндүгү менен белгилүү Памук Решат Нури Гюнтекин, Халид Эдип Адывар, Ака Гүндүз, Пейами Сафа, Яшар Кемал, Орхан Кемал, Тарык Бугра жана Адалет Агаоглу сыяктуу көптөгөн таланттуу Түрк жазуучуларынын катарына кирет. 1980-жылдардан кийин Ахмет Алтан, Ахмет Юрдакул, Латифе Текин жана Нобель сыйлыгынын лауреаты Орхан Памук сыяктуу жазуучулар да түрк адабиятына чоң салым кошушкан. Бул макала бизди жазуучунун жашоосуна жана чыгармачылыгына чөмүлдүрүп, анын темаларын жана жетишкендиктерин изилдейт.

Түйүндүү сөздөр: түрк адабияты, роман, маданият, адабият таануу, мотив, сюжет, тема, идея, постмодернизм, стиль.

*Мусаева Ж.К.**К.Карасаев атындагы БМУ*

ТЕМАТИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ РОМАНОВ ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ ОРХОНА ПАМУКА

Аннотация

Литература служит мостом между культурами, раскрывая традиции и обычаи народов мира. Романы выдающегося турецкого автора Орхана Памука преодолевают языковые барьеры, давая представление о турецкой литературе. Памук, известный своим мастерским владением жанром романа, входит в число многих талантливых турецких романистов, таких как Решат Нури Гюнтекин, Халид Эдип Адывар, Ака Гюндюз, Пейами Сафа, Яшар Кемаль, Орхан Кемаль, Тарык Бугра и Адалет Агаоглу. Писатели, творившие после 1980-х годов, такие как Ахмет Алтан, Ахмет Юрдакул, Латифе Текин и лауреат Нобелевской премии Орхан Памук, также внесли значительный вклад в турецкую литературу. Эта статья погружает нас в жизнь и творчество писателя, исследуя его темы и достижения.

Ключевые слова: турецкая литература, роман, культура, литературоведение, мотив, сюжет, тема, идея, постмодернизм, стиль.

*Мусаева Ж.К.**К.Карасаев атындагы БМУ*

THEMATIC FEATURE OF TURKISH WRITER ORHAN PAMUK'S NOVELS

Abstract

Literature bridges cultures, unveiling traditions and customs across the globe. The novels of Orhan Pamuk, a prominent Turkish author, transcend linguistic barriers, offering insights into Turkish literature. Pamuk, renowned for his mastery of the novel genre, is among many accomplished Turkish novelists like Reshat Nuri Guntekin, Khalid Oedipus Adyvar, Aka Gunduz, Peyami Safa, Yashar Kemal, Orhan Kemal, Tarik Bugra, and Adalet Agaolu. Post-1980s writers like Ahmet Altan, Ahmet Yurdakul, Latif Tekin, and Nobel laureate Orkhan Pamuk have further enriched Turkish literature. This article delves into the life and work of a writer, exploring their themes and contributions.

Keywords: Turkish literature, novel, culture, literary criticism, motive, plot, subject, idea, postmodernism, style.

Түрк адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрүнүн бири, чыгармалары менен бир эле түрк адабиятында эле эмес, дүйнөлүк адабиятта да өз ордун таба алган жазуучулардын бири Орхан Памук десек жаңылышпайбыз. Заманыбыздын белгилүү түрк жазуучуларынан болгон Орхан Памук 1952-жылы 7-июнда Стамбул шаарында жарык дүйнөгө келген. Анын балалык чагы мына ошол Стамбул шаарындагы белгилүү райондордун бири болгон Нишанташында өтөт. Орто билимин Роберт колледжинде алат. Орто билимге ээ болгон соң, Орхан Памук архитекторлук кесипти тандап алып, Стамбул техникалык университетинин архитектор бөлүмүндө үч жыл окуйт. Бул учурда ал көркөм чыгармаларды, айрыкча дүйнөлүк адабиятты көп окуйт. Натыйжада анын сүрөтчү же архитектор болом деген кыялы түп тамыры менен өзгөрүлүп, сыйкырдуу боектор менен чырмалган таланты көркөм сөзгө айланат. Ал университеттин архитектор бөлүмүндө окуп жүргөн мезгилинде окууга барбастан, Бешикташтагы үйүнө барып эртеден кечке чейин, бир күн бою китеп окуйт. Анын бул адистиктен баш тартуу себеби мына ушинтип башталган. Ал тургай көркөм чыгармаларды абдан берилип

окугандыктан дайыма жанына китеп ала жүрчү адат да тапкан экен. Ошентип көркөм чыгармаларга болгон арзуусу менен 3-курска келгенде окуусун улантууну токтоткон. Бул чечими, дегеле, көркөм сөз ээси болуу болочок жазуучу үчүн оңойго турган эмес. Айрыкча жакындары анын жазуучу болуусуна түздөн-түз каршы чыгышкан. Анткени үй-бүлөсү колунда бар адамдардан болуп, Орхан Памукту архитектор же ишкер болуусун каалашкан. “Анын үй-бүлөсү башынан эле Батыштын мыкты салттарын жактоочулардан, улантуучулардан болушуп, көп жашоочулардан өйдө турган жана республиканын өзгөчө шарттагы, өзгөчө сый-урматтагы мыкты адамдары катары эсептелүшчү” [1, 10-б].

1974-жылы ал өзүнүн адабий эмгектерин басма сөз беттерине жарыялай баштаган. 1979-жылы “Караңгылык жана жарык” деген аңгемеси үчүн “Улут” (“Milliyet”) газетасынын сыйлыгына татыктуу болгон. 1980-жылдардагы түрк адабиятынындагы белгилүү жазуучулардын катарын толуктай алган десек болот. Алгачкы романдарынын бири болгон “Ак чеп” деген чыгармасы чет өлкөдө да жогору баала-

нып, 1990-жылы Британия да чыгуучу “The Interendent” деген газетанын адабий сыйлыгына арзыйт. Орхон Памукка атак-даңк алып келген чыгармасы “Кара китеп” (“Kara kitap”) романы десек жаңылышпайбыз. Бул чыгармасын Нью-Йорк шаарында иштеп жүргөн мезгилде жазат. “Кара китеп” бүгүнкү күндө бир топ чет тилдерине которулган. Мындан соң көпчүлүктүн кызыгуусун жараткан “Менин атым кызыл” [6], романы жарык көрөт. Аталган чыгармасы үчүн жазуучу 2003-жылы “ИМРАС” аттуу чоң адабий сыйлыкка татыктуу болот. 2005-жылы Германиядагы «Дүйнө сыйлыгы лауреатына» ээ болгон романы “Кар” деп аталат. Мында шаар тургундарынын жашоосун чагылдырат. “Кара китеп”, “Ак чеп”, “Менин атым кызыл”, “Кар”, “Стамбул” деген романдары орус тилине да которулуп жарык көргөн.

Түрк жазуучусу Орхон Памуктун чыгармачылыгы тууралуу сөз кыла турган болсок, ал адабий көз карашы боюнча батыштын да, чыгыштын да жана түрк адабиятын да камтып турат. Мисалы, “Кара китеп” романындагы окуялар Стамбулдагы турмушту чагылдырса, Фузулинин “Лайли жана Межнун” же болбосо Шейх Галибдин “Хүснү Ашык” сыяктуу месневисинин негизинде чыгыш поэзиясынын таасирлери да байкалып, аталган чыгарманын сюжетин өркүндөтүп байыта алган.

Орхон Памуктун романдарында да түрк элинин тарыхы, шаар тургундарынын жашоосу, адамдардын жаратылышка болгон мамилеси жана башка бир топ темалар колго алынган. Анын чыгармаларындагы негизги өзгөчөлүкөрдүн бири батыш дүйнөсүн, батыш философиясын, батыш ой жүгүртүүсүн чыгыш элдеринин реалдуулугу менен берип, чыгыш дүйнөсүнүн кыртышында талдоого алып бергендиги жана ошондой эле суфисттик философиянын көркөм образдык категорияларга айланышы менен айырмаланат.

“Жазуучунун стили башкалардан бир топ айырмаланып турат, улуу муундагы адабиятчылардын көптөрү Эрнест Хемингуей менен Джон Стейнбектин жазуу ыкмаларына салышып, телеграфтык стил менен жазып келишсе, Орхон Памуктун стили көбүнесе Марсель Прусттун стилине жакыныраак экенин көрөбүз [1, с. 10].

Жазуучу 22 жашында “Жевдет бей жана уулдары” деген биринчи романын 1982-жылы жазат. Бир үй-бүлөнүн турмушун чагылдырган бул романы Томмас Ман, Джон Голсуорси, Роже Мартен дю Гар ж.б. таасиринде жазылган. Чыгарманын башкы каарманы Жевдет бей соодагер болот жана ал иши абдан кеңейип алдыңкы ишкер адамга айланат. Бул үй-бүлөнүн турмушун сөз кылуу менен жаңылануу жолуна түшкөн түрк элинин тарыхын тааныштырган. Бул роман окурмандардын сүймөнчүлүгүнө айланып, болуп көрбөгөндөй көп нускадан жарык көрүп сатылат. Түркияда “Орхон Кемал” атындагы адабий сыйлыктын лауреаты жана “Milliyet Yayınlar ödülü” сыйлыгын алган.

Бул чыгарманын артынан “Тынч үй” (“Sessiz ev”) “Ак чеп” (“Beyaz kale”) деген романдарын жарыялаган.

“Тынч үй” романында ар башка мүнөзгө ээ болгон үч бир туугандын токсондон ашкан чоң энесинин үйүндө бир жума жашаган күндөрү сүрөттөлөт. Алардын бири тарыхчы, бири революционер, бири «эптеп байысам экен» деген кыялдары бар үч небере жөнүндөгү окуя камтылат. Стамбулга жакын Женнетхисар шаарчасында жашаган чоң энесине барышат. Алардын чоң атасы көп жыл мурун сүргүнгө айдалат. Бир аптада алардын башынан бир топ окуялар өтөт. Кары чоң энеси өткөн өмүрүнүн, жашоосунун издери тууралуу сөз кылат. Бул үйдө адамдар ортосундагы пикир алышуу көз караштар менен гана ишке ашырылып

үй дээрлик тынчтыкта өкүм сүргөн. Аталган роман 1991-жылы Францияда «Жылдын мыкты романы» деп аталган.

“Ак чеп” (“Beyaz kale”) романында тарыхый окуялар баяндалат. 17-кылымда түрктөрдүн колуна түшкөн Венециялык кул Стамбулга алынып келет. Ал Стамбулда кырк жылдан ашуун өмүр сүрөт. Астраномия, физика, математика жана сүрөт искусствосун абдан жакшы билгендиктен аны илим-билимге абдан кызыккан, көп нерселерди талдай билген өзү сыяктуу аалым сатып алат. Ал экөө бири биринин тилин түшүнүп, пикир алышуу үчүн бош бир үйдө столдун эки башына отуруп бир топко чейин аңгемелешет. Чыгармадагы башкы каармандар менен батыш жана чыгыштын ортосундагы айырмаларды чечмелеп, дүйнөнүн эки бөлүгүн бир бүтүндүккө алып келүү максаты камтылган. Ошондой эле улуттар арасында жакындашууну, ынтымакты бекемдеген идеяны камтып турат.

Орхон Памуктун романдарынын арасында көп талкууланган чыгармаларынын бири “Кара китеп” романы болуп саналат. Белгилүү түрк адабиятчысы Рамазан Коркмаз Памуктун бул чыгармасы тууралуу төмөндөгүдөй оюн билдирген: “Modern zihniyet ve teknolojik ilerlemenin kötücül bir faburasi gibi görülen insanı kültürün kalıptaştırılarak tekletilmesine karşı estetik bir tepkinin ürünü olarak görülebilir” [2, с. 314].

Романдагы каармандар, буюм-тайымдар жана башка түшүнүктөр символикалуу чагылдырылганы байкалат. Чыгармадагы каармандар түрк элинин көөнө мурасын жараткан Шейх Галиб, Мевляна, Дияр-ы Калби Шерикалп сыяктуу улуу инсандардын мисалында берилет. Чыгармада каармандардын гана аттары эмес сюжеттердин, окуялардын сүрөттөлүшү дагы оозеки адабияттагы “Хүснү Ашык”, “Мантык-ут-Таир” жана “Миң бир түн” жомокторуна өтө окшош. Көркөм чыгар-

мадагы мындай метод дүйнө элдеринин адабиятында көп колдонулат. Орхон Памук романдын башкы каарманы болгон Галиб аркылуу адамкерчилик сапатты жогору коёт. Галиб “Кара китеп” романында өзүнүн жазуучулук талантын, мүмкүнчүлүгүн тапкысы келет. Романдагы негизги тема, көтөрүлгөн проблема жалгыздык, андан куткарган бир гана нерсе бул үй, турак жай болгон. “Karanlık yüzlü insanlar”, “Remliksiz kalabalık”, “sahipsiz dirsekler ve bacaklar” деген сөз айкаштарынын баары өтмө мааниде берилип, символикалуу чагылдырылган. Чыгармада көп кабаттуу үйдүн ар бир кабаты, ал тургай ар бир бөлмөсү сатылып же ижарага берилип үйдүн кутун кетирет. Бул турак жайдагы мурунку жылуу, таттуу достук жана туугандык мамиле жоголуп, ордуна эми чет элдик адамдардын отурукташышы, бири бирин сыйлабаган адамдар сүрөттөлөт.

“Адам баласынын жашоодогу өз ордун табуу аракетин көрсөтүү менен айлана-чөйрө менен адамдын, айлана-чөйрө жана дүйнө сыяктуу суроолордун жанында адам баласын бир бүтүн нерсе кылып көрсөтө алган” [2, с. 313].

“Жаңы турмуш” романы сапарга чыгуу, жолго аттануу темасын колго алат. Бул жөн гана кадимки жолго чыгуу эмес, изденүү, өз үмүтүн табуу эле. Романдагы каарман өзү окуган китептен таасирленип, ошол чыгармадагы жашоонун үмүтүн табуу үчүн жолго чыгат. Чыгарма “бир күнү бир китеп окудум жана менин бүтүндөй жашоом өзгөрдү” деген сөздөр менен башталат. Эски баалуулуктардан алыстап кеткенин баамдайт да, узак сапарга чыгууну максат кылат. Каарман ал сапарында да, бардык ишти өз мойнуна алат. “Жаңы турмуш” романындагы башкы каарман бир чети оозеки адабиятта орун алган аңгемелердеги башкы каармандарга окшоп кетет. Жашуучу бул чыгармасы аркылуу ар бир адам коомдон өз ордун

табуу, келечектеги чоң ийгиликтерге аракет кылуу, эмгектенүү менен гана жетүүсүнө жол көрсөтүп берип турат. Ошондой эле жок болуп бара жаткан элдик баалуулуктарга чейин сүрөттөп берет. Чыгыш элинин баалуу сапаттары менен батыштын жаңы ачылыштары көптөгөн мүмкүнчүлүктөргө себеп экенин баяндайт. “Жаңы турмуш” романында убакыт жана окуянын орду так көрсөтүлбөйт. Сүрөттөөлөр белгилүү бир мезгилде башталып, бүтпөйт. Бул мезгил каармандын ички дүйнөсүндө башталып, ички дүйнөсүндө бүтөт. Ал эми окуянын орду болсо “жарык өлкө”, “кайтпаган өлкө”, “алтын өлкө” деген сөз айкаштары менен берилип, өлүм менен өмүрдүн, ой жүгүртүү менен кыймыл аракеттин, жарыктын, жашоо менен бакыттын бири бирин толуктап турган белгилерин ачып көрсөтөт.

Постмодернисттик маанайда жазылган “Жаңы турмуш” романы жаңы бир стилди сунуштагандай. Постмодернисттик адабият өзүнө тиешелүү мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ. Бул терминди адабиятчы Д. Асакеева төмөндөгүдөй чечмелеп берген: “Интертекстуалдуулук сөзсүз өмүр сүрөт. Пародия, ирония, өткөн доордун маданиятына ой жүгүртүү орун алат. Постмодернисттик чыгарма биринчиден коллаж принциби менен жашайт. Ар башка жанр жана ар башка деңгээлдин аралашмасы бар: сюжеттерди, каармандарды өтө ашыкча колдонуу, кээде башка чыгармалардан, классикалык чыгармалардан өткөн жыл, же доорду бүтүндөй бою алуу, колдонуу” [3, с. 284-285].

“Менин атым кызыл” романы 16-кылымдын акыркы учурларын сүрөттөйт.

Чыгыш-Батыш талаш тартышын жана байыртадан келе жаткан сүрөт өнөрүнүн унутулуп бара жаткандыгы тууралуу окурмандарга сунуштайт. Бул чыгармасы үчүн Францияда “Prix Du Meilleur Livre Etranger”, Италияда “Grinzane Cavour” (2002), “International IMPAC Dublin” (2003) сыйлыктарын алды.

2002-жылы “Кар” романы жарык көрөт. Германияда он эки жыл сүргүндө жүрүп, өз мекенине келип, Карс шаарына атайын репортаж даярдоо үчүн келген каарманды сүрөттөө менен башталат. Абдан калың жааган карга карабай, шаардын элин, көчөлөрүн кыдырып чыгууну максат кылат. Карс шаарындагы жумушсуз эл, сырттан келеген театр адамдары, ар түрдүү саясий топтор, өз өмүрүн кыйган жаш кыздырдын тагдыры, эл арасына тараган ушак, аңыз кептер романда орун алган негизги темалардан болот.

Бул чыгарма 2004-жылы Нью-Йоркто “New York Times Book Review” тарабынан эң мыкты 10 китептин бирөө катары көрсөтүлгөн. Ушул эле жылы Францияда жыл сайын чет элдер романына берилүүчү “Le Prix Medicis Etrangeri” сыйлыгына татыктуу болгон.

«Стамбул», «Жевдет жана уулдары» аттуу романдары автобиографиялык чыгармалардан болуп саналат.

“Masamiyet Müzesi” (2008), “Kafamda bir tuhaflik” (2014), “Kırmızı saçlı kadın”(2016), “Veba geceleri” (2021) аттуу романдары жарык көрдү.

Түрк жазуучусу Орхан Памук романдарын өзгөчө стиль менен ар кыл темада ачып берип келет. Жазуучулук бийик чеберчилиги менен түрк адабиятында орун ала алды десек болот.

Адабияттар

1. Кылычев Э. Орхан Памук түрк тилдүү адабияттардын чолпон жылдызы. / Э.Кылычев // Кыргыз туусу. – 2007. – №4. – 10-б..
2. Ramazan Korkmaz. Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000) / Ramazan Korkmaz. - A.: 2004. – 454-s.

3. Асакеева Д.Ж. Адабият теориясы / Д.Ж.Асакеева. – Б.: 2013. – 304-б.
 4. İnci Enginün. Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan cunhuriyete (1839-1923) / İnci Enginün. – İstanbul.: 2006. – 943-s.
 5. Kaplan Mehmet. Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar / Kaplan Mehmet. – İstanbul: 2019. – 560s.
 6. Orhan Pamuk. Benim adım kırmızı / İOrhan Pamuk. – Istanbul: Kağıthane, 1998. – 509s.
 7. Orhan Pamuk. Kar / Orhan Pamuk. - İstanbul: İletişim, 2002. – 429s .
 8. İnci Enginün. Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan cunhuriyete (1839-1923) / İnci Enginün. – İstanbul.: 2006. – 943s.
 9. Kaplan Mehmet. Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar / Kaplan Mehmet. – İstanbul: 2019. – 560s.
 10. Orhan Pamuk. Benim adım kırmızı / İOrhan Pamuk. – Istanbul: Kağıthane, 1998. – 509s.
 11. Orhan Pamuk. Kar / Orhan Pamuk. – İstanbul: İletişim, 2002. – 429s.
-